

studije

Fabijan Božiković

NARODI U PROSTORU I VREMENU SREDNJEGA VIJEKA

Narodi u prostoru i vremenu, 2 udžbenik je povijesti za VI. razred osnovne škole u SR Hrvatskoj. Napisali su ga Ivo Makek, Blagota Drašković i Olga Salzer.* Autori slijede ista načela prema kojima su sastavili i udžbenik povijesti za V. razred. Na žalost i u ovom udžbeniku zauzimaju isti stav prema vjeri koji su imali pišući prethodni udžbenik. Glavna im je teza: U srednjovjekovnom feudalnom društvu Crkva igra ulogu feudalca. Kao takva, podržava društveni sistem feuda i zajedno s ostalim feudalcima izrabljuje seljake kmetove i u tu svrhu usporava razvitak znanosti. Trebalo bi da ta teza posluži za potvrdu da je vjera svojevrsni instrument izrabljivanja i ništa više.

Mi ćemo u ovom članku najprije donijeti sliku Crkve u srednjem vijeku kakvu susrećemo u priručniku, a zatim ćemo dati nekoliko razloga protiv postupka autora u odnosu prema Crkvi u srednjem vijeku.

Slika Crkve u srednjem vijeku prema autorima udžbenika

Ne radi se o cjelovitoj slici, jer autori ne pišu sustavno *crkvenu* povijest. Oni nam pružaju samo neke fragmente. Ali, budući da se to čini uvijek s istom svrhom uklapanja Crkve u sistem feuda, svi ti fragmenti, iako istrgnuti iz konteksta i ovdje nesuvislo poredani, pružaju

* I. MAKEK - B. DRASKOVIĆ - O. SALZER, *Narodi u prostoru i vremenu*. Udžbenik povijesti za VI. razred. SK, Zagreb 1980.

uvijek isti uvid u Crkvu i sugeriraju uvijek istu misao o njoj i u tom su smislu jedinstveni mozaik.

Jedni se fragmenti odnose na Crkvu kršćanske Evrope u srednjem vijeku, drugi na našu domaću crkvenu povijest, koja, osim pitanja feuda, ima i svojih specifičnih problema. Stoga ćemo ih donijeti u dva dijela.

Prvi dio: opća povijest. S pojavom Germana, Slavena i Arapa u povijesti počinje srednji vijek u kojem se razvilo feudalno društvo (str. 3.). . . Osvojivši Galiju, Klodvig je prihvatio kršćanstvo . . . Galski Romani bili su kršćani pa su gledali u njemu ne osvajača nego vladara po Božjoj volji. Tako su učili svećenici. Klodvig je prisilio i Franke da prihvate kršćanstvo . . . Klodvig je vladar koji je određen po Božjoj volji, a ne vođa kojega su birali po svojoj volji... Uz pomoć svoje vojne sile i kršćanstva Klodvig je od franačkog vođe postao franački kralj. Biskupe i samostane darivao je velikim zemljoposjedima zajedno s robovima i kolonima (str. 13.)... Trgovina je nestajala pa su presahli i prihodi koje su vladari od nje imali... Ipak su franački vladari, velikaši i biskupi nosili odjeću od finih tkanina, prstenje i nakit od zlata i jeli jela s mirodijama (str. 14.).

Kmetovi su imali obveze ne samo prema svojim feudalnim gospodarima nego i prema Crkvi i prema državi. Feudalnom gospodaru radili su i davali. Radili su mu, odnosno kulučili na onom dijelu njegova posjeda s kojega je sam ubirao prirod. Ta se radna obveza nazivala tlačka. Davali su mu desetinu od priroda s vlastitog zemljišta. Osim toga, opskrbli su ga svim ostalim što mu je trebalo za život. Crkvi su davali desetinu od svega što im je rodilo, a državi su davali porez.

Feudalac je nad kmetovima prisvojio prava koja je nekad, dok su bili slobodni ljudi, imao kralj — da im zapovijeda, da im sudi i da ih kažnjava. Feudalac je nad njima vršio vlast. Za razliku od kmetova (prostih ljudi), feudalac je bio »plemenit čovjek« — plemić (str. 17.).

Seljacima—kmetovima govorili su da oni po »božjoj odredbi« moraju obrađivati i svoju i gospodarevu zemlju. Od svoga priroda davali su Crkvi desetinu, gospodaru devetinu, a državi porez (str. 57.).

Papa Je raspirivao mržnju protiv muslimana. Pozvao je kršćane u »sveti rat za oslobođenje groba Gospodnjeg« u Jeruzalemu . . . Međutim, oslobođenje »svetih mjesta« od nevjernika nije bio glavni uzrok križarskih ratova. Pape su težile za tim da obnove svoju vlast na Istoku; Venecija i Genova da obnove trgovinu s Istokom koju su Seldžuci prekinuli; vladari i ostali feudalci željeli su steći nove zemlje i povećati prihode, a seljaci da se oslobode kmetstva i da steknu zemlju... Križari su u Jeruzalemu izvršili pokolj muslimana. Nisu štedjeli ni žene ni dječicu ni starce (str. 54—55.).

U Evropi su u srednjem vijeku pod utjecajem Crkve bili odgoj, obrazovanje, umjetnost, znanost i svakodnevni čovjekov život. Tako su

samostani i crkve bili središte prosvjetnog rada. Oni su usporavali napredak znanosti. Crkva je naučavala da je Zemlja »dolina suza« i da ljudi treba da pate da bi nakon smrti zaslužili blaženstvo (str. 58.).

Srednjovjekovna umjetnost služila je vjeri i Crkvi, a time feudalnoj klasi (str. 18.).

Kad su Bruno i Galilei potvrdili ispravnost Kopernikovih dokaza, bili su optuženi za krivovjerstvo i izvedeni pred crkveni sud. Giordana Bruna crkveni je sud osudio i spalio kao krivovjerca. Galilei je bio bačen u tamnicu, kasnije je izašao, ali mu je crkveni sud zabranio da širi Kopernikovo učenje (str. 104.).

Iz domaće crkvene povijesti: Crkveni poglavar Dalmatinske Hrvatske bio je »biskup Hrvata« koji je stolovao u Ninu. Taj biskup i njegovi svećenici pridonosili su svojim učenjem jačanju vlasti hrvatskog kneza, kao što su to velikaši činili svojim oružjem. Knez je službu svećeni velikaša plaćao, odnosno nagrađivao zemljoposjedima.

Hrvatski su knezovi gradili crkve i samostane i dodjeljivali im zemljišne posjede s kmetovima (str. 31.).

Pripajanjem bizantske Dalmacije Hrvatskoj nastalo je pitanje tko će biti crkveni poglavar Hrvatske i Dalmacije — splitski, zadarski ili ninski biskup. Kako su vjernici u Hrvatskoj plaćali svome crkvenom poglavaru crkvenu desetinu, biskupi su bili vrlo zainteresirani za prvenstvo.

Radi rješenja toga pitanja sastao se (925. g.) u Splitu crkveni sabor. Na njemu su sudjelovali papini poslanici. Splitski je biskup branio pravo svojega prvenstva činjenicom što u njegovoj crkvi leže kosti blaženoga Dujma iz prvog kršćanskog doba. Biskup Iz Nina suproststavljao se splitskom biskupu. Splitski biskup postao je nadbiskup i crkveni poglavar Hrvatske i bizantske Dalmacije (str. 35.).

Hrvatski svećenici — glagoljaši — bili su svi od reda brkati i bradati te su više nalikovali na pravoslavne nego na latinske svećenike. . . Uz takve svećenike papa nije bio siguran za svoju vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji.

Zbog toga je godine 1060. u Split došao papin poslanik i sabrao svećenstvo na crkveni sabor. Na saboru je zbačen splitski nadbiskup, jer je bio oženjen i sav zarastao u bradu i brkove. Odlučeno je da oženjeni i bradati svećenici kao i glagoljaši koji ne znaju latinski gube službu u Crkvi i sva imanja koja su uživali.

Glagoljaše su otpuštali iz službe i zatvarali im crkve, što je izazvalo pravu uzbunu. Glagoljaši su bili članovi hrvatskih plemena pa su ih njihovi suplemenici — rodovsko plemstvo — branili od tuđinca. Otpor je ugušen silom. Glagoljaši su i dalje glagoljali u svojim crkvama, makar i potajice (str. 38.).

Kulturni spomenici koji su sačuvani iz vremena hrvatskih kraljeva uglavnom su crkve i samostani, odnosno njihovi ostaci, kao i različiti

predmeti koji su izrađeni za crkvene potrebe. Oni nam govore o tome da je i hrvatska kultura bila pod utjecajem Crkve (str. 42.).

Napomene opće naravi

Prije no što počnemo iznositi razloge protiv postupka autora u odnosu prema Crkvi u srednjem vijeku, željeli bismo dati jednu napomenu opće naravi.

Kada liječnik želi promatrati unutrašnjost ljudskog tijela preko rentgena, tada najprije u tami čas-dva privikava oči za to gledanje. Tako je i nama potrebno priviknuti oči kada želimo promatrati iz svoje epohe stvari u drugoj povijesnoj epohi. Najprije se moramo osposobiti za to promatranje, jer, prispodobimo li našu sadašnjast danu, a prošlost noći, gledajući iz našega sada u sada prošlosti, mi zapravo promatramo iz dana u noć.

Način pisanja naših autora

I. Onaj koji piše o prošlim događajima redovito ne sastavlja anale nabrajajući redom ono što se dogodilo i ništa više, a i ne opisuje događaje nepovezano bez njihovih povoda i uzroka. Povjesničar se ne pita samo ono što i kako se nešto dogodilo nego i zašto se to tako dogodilo. Povijest je razumno, a ne fotografsko snimanje prošlosti. Istraživati »zašto« povijesnih događaja može se odnositi na njihove bliže ili zadnje uzroke. Nije isto za kojim »zašto« povjesničar ide, da li za bližim ili zadnjim uzrocima. Ako ispituje bliže uzroke, on piše pozitivnu povijest, a ako ispituje zadnje uzroke, on piše filozofiju povijesti. Dakako, te se dvije interpretacije mogu isprepletati, kao što je slučaj kod naših autora. Kada pak naši autori posegnu za zadnjim razlozima, jasno je da to čine isključivo sa stajališta marksističke filozofije. Budući da filozofija nije područje dogmatske isključivosti, znanstvenost od povjesničara traži da njegovi čitaoci budu upoznati s različitim stajalištima prema problemu procesa razvoja čovječanstva, a ne samo marksističkim, pogotovo kad se radi o učenicima vjernicima, kojima škola treba da daje interpretaciju povijesti u skladu s njihovim slobodnim opredjeljenjem za vjeru, na što po Ustavu, imaju pravo. Ništa ne smeta što je to opredjeljenje za vjeru učenikova privatna stvar. I opredjeljenje učenika za marksizam privatna je stvar.

Da bi se to bolje razumjelo, ovdje ćemo donijeti odluku bilješku Sir Leonarda Woolleya u djelu *Počeci civilizacije*. Radi se o njegovoj obradi početka civilizacije u Egiptu. Načinu njegova izlaganja oprli su se njegovi ruski kolege marksisti. On im odgovara:

«Moji ruski komentatori, kojima sam zahvalan na pomoći, traže da moji čitaoci budu upoznati s različitim stajalištima koja postoje među modernim učenjacima prema važnom problemu procesa razvoja čovječanstva, i to posebno sa stajališta marksističke filozofije koje je u pot-

punoj suprotnosti sa stajalištem da 'ljudska povijest nije ništa više od kaleidoskopske mijene hirovitih obrazaca bez unutarnje suvislosti i bez ikakve zakonitosti u svome razvoju'.

'Po našem mišljenju', pišu moji ruski komentatori, 'prvi stadij povijesti čovječanstva jest stadij prvobitne zajednice ili predklasnog društva, čije su karakteristike: zajedničko vlasništvo nad zemljom i gotovo svim ostalim sredstvima proizvodnje, organizacija stanovništva u rodove, plemena i druge zajednice, koje se sve temelje na stvarnom ili pretpostavljenom krvnom srodstvu, nepostojanje državnog aparata, tako da poglavarima rodova mogu postati samo najiskusniji i najugledniji obradivači zemlje, lovci ili vršioци kakvog drugog posla kojim se članovi zajednice pretežno bave, i činjenica da se autoritet poglavara zasniva na potrebi da se dobrovoljno poštuje disciplina unutar takve zajednice.

Slijedeću etapu u povijesti čovječanstva predstavlja rana urbana civilizacija; njene su karakteristike pojava i uspon privatnog vlasništva, podjela društva u klase i stvaranje države što omogućuje jednom dijelu stanovništva da živi od proizvoda drugoga dijela stanovništva; ova je, naime, etapa karakterizirana eksploatacijom jednih članova društva od strane drugih. Eksploatatori nastoje da što više iskoriste rad eksploataranih; zbog toga potpuno vlasništvo robovlasnika nad radnikom, koji je pretvoren u roba postaje optimalan oblik eksploatacije, jer omogućuje vlasniku da stječe ne samo viškove proizvodnje koje ostvaruje rob nego i onaj dio njegove proizvodnje koji je potreban za njegovo puko održanje. Usporedo s robovlasništvom postoje i drugi tipovi eksploatacije. Mi tu etapu povijesti obično nazivamo *robovlasničko društvo*. Velik dio, pa čak i većina stanovništva, ostaje u tom razdoblju osobno slobodno i zadržava svoju organizaciju u obliku različitih manje-više samoupravnih zajednica — seoskih ili gradskih. Za to razdoblje karakteristični su gradski život i pismo. Zajedničko vlasništvo nad zemljom više nije opće pravilo.

Usporedo s razvojem tehničkih znanja, s usavršavanjem oruđa i sredstava proizvodnje, rob prestaje da bude optimalni tip eksploatiranog radnika; nastaje potreba za novim tipom radnika koji će biti više zainteresiran za uspješnost svoga rada i koji će pokazivati više inicijative; s druge strane, nekada slobodni obradivač zemlje postaje sada ovisan o krupnim vlasnicima zemlje; tako nastupa treća, *feudalna* etapa u razvoju društva...

Po našem sudu, samo ovakvo shvaćanje historijskog procesa omogućuje ispravno objašnjenje činjenica. Da je autor okupio činjenice po (tom) sistemu. .. čitalac bi lakše shvatio činjenice koje autor u knjizi iznosi.'

Budući da je jedina svrha ove knjige da prikaže čovjekov napredak, očito je da ona ne gleda na povijest kao na 'kaleidoskopsku mijenu hirovitih obrazaca'; međutim, bez obzira na to, ja smatram da je nemoguće uskladiti etape progresa s onom Prohruštovom posteljom kojoj je

gledište da, različite lokalne varijante razvoja koje su posljedica specifičnih uvjeta u pogledu mjesta i vremena isključuju svako takvo podudaranje. Da sam historijske činjenice grupirao po teoriji o uzastopnom razvoju prvobitnih komunalnih i robovlasničkih struktura društva, možda bi čitalac lakše shvatio, ali bi povijest bila pogrešno prikazana. Razumije se, ropstvo je bilo uobičajeno obilježje antičkog društva, ali su postojale goleme razlike u pogledu važnosti njegove uloge u različitim društvima; tako je u Egiptu civilizacija dostigla vrhunac svog razvoja u doba šeste dinastije, ali je ipak ropstvo u doba osamnaeste dinastije postalo značajni element egipatskog društva; a nema baš nikakvih pokazatelja po kojima bismo mogli zaključiti da je civilizacija gradova-država Tira i Sidona bila zasnovana na posjedovanju robova. Isto tako ni 'zakon društvenog razvoja' po kojem se, zbog razvoja tehničkih znanja, ropstvo prevraća u 'feudalizam' ne može imati univerzalnu primjenu, ako ni zbog čega drugog, a ono jednostavno zbog toga što sve stare civilizacije nisu prošle kroz feudalnu etapu.

Meni se čini da marksističko stajalište pridaje ropstvu važnost koju ono nipošto ne zaslužuje. Razumna je tvrdnja da je u ranoj civilizaciji postojala eksploatacija čovjeka po čovjeku, ali se to može reći za svaku fazu čovjekova postojanja; no to je sporedno a ne bitno obilježje. Kad se tvrdi da su u tom razdoblju 'bogatiji vlasnici, profesionalni upravljači, svećenici i trgovci, koncentrirajući se u trgovištima... mogli... stvoriti aparat vlasti kojim će nametnuti i održavati uvjete koje su im omogućivali da žive od viška proizvodnje čitavog stanovništva', onda je to sud *ex parte*. Aparat vlasti doista je težio za održanjem i ovjekovječenjem postojanja države, i vladajuća klasa doista nije vlastitim rukama proizvodila hranu; međutim, za organizirano društvo funkcija vladajuće klase bila je (a to joj se općenito i priznavalo) isto tako bitna kao i funkcija rata-ra, a nesmetano funkcioniranje države i njena obrana od vanjskih neprijatelja bila je u interesu svih klasa. ..

Pročitavši ovo razlaganje, prof. I. M. Djakonov je zatražio da se objavi slijedeći odgovor:

'Čini mi se, da me je Sir Leonard Woolley pogrešno shvatio kad je ustvrdio da *sve antikle civilizacije nisu prošle kroz feudalnu etapu*. Po mom mišljenju, *nijedna* antikna civilizacija nije dostigla feudalnu etapu. .. Obrana od vanjskih neprijatelja bila je potrebna i u predurbanom (ili predklasnom) društvu, ali predklasnim plemenima nije vladala država. Nema sumnje da je podjela ljudi na klase bila potrebna za napredak društva u antiknim vremenima, ali ni tada kao ni u ostalim razdobljima nitko nije bio pripravan radovati da bi osigurao siguran i imućan život vladalačkoj klasi osim ako na to ne bude prisiljen, bez obzira na to koliko je vladalačka klasa bila važna za progres civilizacije. Država je potrebna za *nesmetano funkcioniranje* klasnog društva, a ne za obranu društva od vanjskih neprijatelja'.«[^]

* L. WOOLLEY, »Počeci civilizacije« u *Historija čovječanstva. Kulturni i naučni razvoj*. Svezak prvi, knjiga druga. Naprijed, Zagreb 1966., str. 192—194.

Iz navedene pismene izmjene mišljenja Djakonova i Woolleya možemo utvrditi tri stvari:

a. Kao što ruski komentatori traže da čitaoci Woolleyeva povijesnog izlaganja budu upoznati s različitim stajalištima koja postoje među modernim znanstvenicima prema problemu procesa razvoja čovječanstva, i to posebno sa stajališta marksističke filozofije, tako i nemarksisti imaju pravo tražiti da se to isto čini kada marksisti pišu povijest razvoja čovječanstva, i to posebno ovdje sa stajališta kršćanske filozofije.

b. Prema Wolleyu, filozofska Isključivost marksističkog tumačenja procesa razvoja čovječanstva ne može zadovoljiti sve znanstveno utvrđene činjenice.

c. Nitko nema *prinudne* dokaze za svoje filozofsko tumačenje povijesti. Stoga mora i radi toga razloga Iznijeti različita tumačenja da čitateljima (učenicima) omogući nuždan prostor za slobodno odlučivanje.

Nisam mogao primijetiti da je to u udžbeniku kod naših autora prisutno.

2. Naši su autori (Makek — Drašković) u uvodu povijesnog udžbenika »Zašto i kako u prošlost« upozorili na to zašto učenici uče povijest. Među ostalim ciljevima učenja povijesti autori donose I ovaj: Da učenici razviju osjećaj ljubavi i poštovanja prema svom narodu i svim narodima svijeta, bez obzira na rasu i jezik kojim govore, jer je svaki narod pridonio napretku čovječanstva. Drugi vatikanski koncil naučio nas je sa svoje strane da je Crkva Božji narod, da Crkva nije samo hijerarhija, nego da se Crkva sastoji također i od vjernika. Dapače, vjernici su njezin hitniji dio od hijerarhije, budući da je hijerarhija radi vjernika a ne obratno. Crkva pak kao Božji narod zbivanjem kroz svijet I svjetovna zanimanja stvara povijest. To je povijest Božjega naroda, povijest njegovih vidljivih zbivanja. A budući da se ona vrši kroz svijet I svjetovne stvari — ekonomiju, prosvjetu, kulturu itd. — ta mu je povijest zajednička sa svim ljudima, pa i s onima koji nisu vjernici. Nema katoličke ekonomije, katoličke znanosti, katoličke tehnike ni katoličkog sporta. Ipak postoji povijest katolika, povijest Božjega naroda. Ispisana njegovim dnevnim zbivanjima u svijetu, u kući i na radnom mjestu. Kršćani se obdjelavanjem svijeta i radom na njegovoj preobrazbi dižu k punini čovjeka i kršćanina. Tko bolje poznaje Koncil, zna s kakvim je entuzijazmom o tome Koncil govorio. Stoga pišući povijest ne valja zaboraviti doprinose katoličkih laika, napose cijeloga Božjeg naroda, koje je ulagao za što udobniji i ljepši čovjekov život. Još manje valja raspirivati osjećaje odbojnosti prema tome narodu pišući samo crno o Crkvi kojoj on pripada i koju tvori.

Povijest srednjega vijeka u Evropi jest povijest kršćanskih naroda. Trebalo bi da učenik iz prikaza te povijesti nauči ljubiti te kršćanske na-

B. DRAŠKOVIĆ — I. MAKEK, *Narodi u prostoru i vremenu*. Udžbenik povijesti za V. razred. ŠK, Zagreb 1980, str. 5.

rode kao kršćanske, to više što se prošlost uči i zato da bi se bolje razumjelo današnje doba, kako to autori (Makek i Drašković) na istom mjestu također ističu. I danas su, naime, vjernici pozvani da zajedno s drugima koji nisu vjernici izgrađuju bolji svijet, a s njim i bolju budućnost. Učenici katolici, koji, učeći u školi povijest, nisu naučili kako se cijeni povijesni rad vjernika, neće se poslije znati pravo orijentirati, koje mjesto, kao vjernici, treba da zauzmu u izgradnji našega društva. Osjetit će se poniženima, ljudima kojih se rad za izgradnju boljeg svijeta ne cijeni. Učenje povijesti u školi za njih nije bilo oslobađanje svih životnih energija za rad punom dušom na izgradnji napretka nego opterećenje, kompleks manje društvene vrijednosti, doživljaj drugorazrednosti i još ponečeg sličnog, čime opterećeni idu u život. Pozivi da se, poslije kad odrastu, jednakopravno uključe u rad oko pridizanja svoje zemlje pričinjat će im se zovovima iz svijeta bajki, a ne stvarnosti, jer je, eto, na satovima povijesti, *koja se uči zato da bi se bolje razumjelo današnje doba*, bilo drukčije tumačeno. Toga se oni dobro sjećaju i to ih je mudiliralo za cijeli život.

3. Svaka društvena formacija u prošlosti imala je svoje nedostatke. Rodovsko je društvo proizvodilo jedva toliko koliko je bilo potrebno članovima roda, ne više. U Mezopotamiji i Egiptu prva su civilizirana društva stvorila tip čovjeka roba. U grčkom polisu aristokracija je nametnula drakonske zakone: ne vrati li dužnik svoj dug na vrijeme, gubi zemlju; dobije li se od zemlje premalo za isplatu duga, dužniku se otima sloboda. Ulicama starog Rima kročio je nejednakopravno plebejac, čovjek iz proste svjetine, s patricijem, potomkom starih Rimljana. Na biblijskom području prorok pokušava otvoriti ljudima oči nad nepravdama u njihovoj sredini, koje viču do neba. Srednji vijek preskočimo, a za novi i naš upitajmo: Tko je s njima sasvim zadovoljan? Eto, tako je sa svim društvima. Sva su ona nepotpuna. Međutim, ta nam manjkavost ne daje pravo da povučemo zaključak o besmislenosti života u društvenom obliku, jer je čovjeku inherentno živjeti u društvu. Čovjek je po svojoj naravi društveno biće. Različiti društveni oblici prolaze, ali zahtjev da živi u društvu, a ne da bude pusti otok, u čovjeku ostaje. Mi možemo kuditi ovaj ili onaj društveni sistem, dapače često i moramo, ali se ne možemo baviti iluzijom da razorimo i ubijemo u čovjeku silu koja ga goni na stvaranje zajednice, zajedništva, društva. I besklasno društvo bit će društvo.

Što, dakle, znači činjenica da u srednjem vijeku Crkva ima crnih crta na svom licu? Tim pitanjem počinje naša analogija s ljudskim društvom. Što se negativnom srednjovjekovnom povijesnom činjenicom npr. politizacijom Crkve može dokazati? Što zaključiti iz činjenice da su i crkveni ljudi bili feudalc i tako na Crkvu navukli negativnosti feudalnog društvenog sistema? Zar to da je vjera i Crkva *kao takva* neprihvatljiva? Zar to da nema objektivnog smisla za život u vjeri i pripadništvu Crkvi? Zar to da vjera i Crkva nemaju objektivno korijenje, da čovjeku

nisu inherentne, kao što mu je inherentan nagon da stvara društvo i društveno živi? Možda je vjera doista iluzija, pribjegavanje u imaginarno da se riješimo muke kojom nas opterećuje stvarnost. Možda je doista tako. Ali to bismo onda htjeli vidjeti dokazano nekim drugim dokazom, a ne nedostacima Crkve i vjere u vijeku. Jer, eto, čovjek se može razočarati u životu Crkve i vjere u jednom vremenskom razdoblju a da ne zaključi da mu je vjera nepotrebna za život, jednako tako kao što se može razočarati u određenom društvenom poretku a da ne pomisli da mu društveni poredak kao takav nije potreban.

Crkva i feudalni sistem

1. Povjesničar lako pogriješi mjereći današnjim mjerilima ono što se zbilo u dalekoj prošlosti. Danas živimo u sekulariziranoj državi. Tako se kaže, premda bi bilo bolje reći da danas imamo države svestrano razvijene, što prije nije bio slučaj. Zahvaljujući napretku znanosti, tehničkim sredstvima, svakovrsnim stručnjacima, danas se društvo u svojoj svjetovnosti može samo organizirati bez pomoći Crkve, sve društvene funkcije može uzeti na sebe i društvene zadatke može stručno i djelotvorno analizirati i ispunjavati. Moderne države imaju dovoljno moći i sredstava da sve što je potrebno za ostvarenje vremenitog dobra izvedu bez pomoći sa strane, vlastitim državnim aparatom koji se razvio do savršenstva, a još se i danas razvija. Dapače, danas nitko izvana ne bi ni mogao državu pomagati u vremenitoj izgradnji zemlje jednostavno zato što su sve ostale izvandržavne organizacije nemoćnije od nje, pa i one koje bi htjele utjecajem na temelju novca i kapitala neizravno nadigrati njezinu moć. Dovoljno je da se država više totalizira i moć bilo kojeg utjecaja na nju se smanjuje.

Nekoć nije bilo tako. Državna je organizacija bila abecedna, sa zadatkom da zemlju brani od neprijatelja i provodi pravosuđe, pa ni to ne u cjelovitosti. Brigu za ostalo, kao što su kultura, znanost, umjetnost, socijalno ugroženi i bolesni, trebalo je da na sebe preuzme netko drugi. Država se nije mogla za to pobrinuti. Karlo Veliki ne zna ni čitati ni pisati. Jedva se potpisuje. Pretežni dio stanovništva nisu Romani (Latini) nego barbari. Romani kao pobijeđeni element nepovjerljivi su*, barbare je trebalo istom odgojiti, umno i duhovno razviti. Srednjovjekovna država nije nastavak rimske države kao što je rimska carevina bila nastavak rimske republike, nego je nicala i rasla iz ruševina rimskog carstva. Trebalo je dizati sve iznova, sve u mentalitetu novih naroda koji su se tek

* M. BRANDT, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*. Knjiga prva. SNL, Zagreb 1980.: »Klasnu razvratnost među Galorimljanima zakonodavstvo je definiralo trim skupinama: conviviae regis (uzvanici kod kraljeva stola), possessores i tributarli. Prva od tih kategorija predstavljala je najuglednije članove galorimske aristokracije koje je kraljevska vlast pozvala u svoju okolinu, radi počasti ili vršenja nekih službi, ali, kao i drugi Galorimljani, oni nisu mogli služiti u vojsci niti postati članovima kraljevske družine (antrustiones).« Str. 68.

pokrstili. U takvoj situaciji samo je Crkva mogla preuzeti državne zadatke do kojih još neizgrađena državna organizacija nije dosegala. Crkva već stoljećima živi u helenskoj i rimskoj kulturi. Razvila je svoju literaturu, svoju dogmatiku i svoj pastoral u terminima i na razinama stare Helade i Rima. Već je imala praksu karitativnog djelovanja od Pavla, đakona Lovre do benediktinaca.[^]

To će biti razlog zašto će Crkva u jednom povijesnom času preuzeti funkcije koje po sebi spadaju na državu. A i kraljevi će je na tu uvjetovanu djelatnost mamiti, kako bi je lakše u svojoj državi mogli podrediti sebi, jer su crkveni ljudi, baveći se državnim poslovima, spadali pod kraljevu kompetenciju. Pritom je bila bez sumnje sokoljena formom starozavjetne teokracije, Augustinovom vizijom zemaljskog kraljevstva, konstantinskim duhom, koji je baštinila od 313. godine[^], ali ne i određivana, jer je Evanđelje sve takve vizije, duhove i forme nadišlo. Stoga, kada je za državu došao čas da sama preuzme trezore, koje su dotad držali crkveni ljudi — a to je bilo onda kada je među ostalim faktorima i široka mreža isusovačkih sveučilišta počela stvarati hiperprodukciju školovanih ljudi širom Evrope i tako formirati nezaposleni evropski intelektualni proleterijat[^] — spoj Crkve i države počeo je pod pritiskom djelovanja te inteligencije pucati.

Sto možemo Crkvi pri tome zamjeriti? To što se dala na svjetovne poslove u času kada je to bilo neizbježno? Međutim, nisu li u tom času njezina velikodušnost i širina bile stavljene na kušnju? Sto bi o njoj sudili danas, da se zatvorila u sakristiju i gušila u »dimu tamjana«, dok je narod bio u neprosvijećenosti, bolestima, siromaštvu? Možda joj možemo zamjeriti to što nije ubrzala odgoj i pospješila čas svojega silazjenja s političke pozornice? A je li to dopuštao ritam povijesnog procesa temeljena isključivo na primitivno organiziranoj poljoprivredi, a ne na industriji? Jedino što joj možemo zamjeriti jest to što sama nije pravodobno silazila s političkih pozornica nego su je otamo tjerali hici revolucija. Međutim, ti hici nisu ubijali njezino evanđeosko biće nego ga čistili od onoga što je na početku bilo gotovo nužno, ali je s vremenom postalo nenužno i za nju više neprihvatljivo. Danas su pak klerici koji teže političkom angažmanu u Crkvi rijetkost i, gdje god se pojave, u njoj izazivlju problem.

[^] I. OSTOJIC, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*. Sv. I. Opći povijesno-kulturni osvrt. Split 1963., str. 147—150. P. LEON, *Histoire économique et sociale du monde*. Tome 2. *Les hésitations de la croissance 158-1740*. Paris 1978.: »Srednji je vijek doživio osnivanje serije dobrotvornih redova (redovničkih zajednica), a svjetovni kler podizao je po župama u velikom broju karitativna djelovanja, stolove siromaha i specijalizirane bratovštine. Mnoge su djelovale sve do revolucije . . .« Str. 319.

[^] H. JEDIN, *Velika povijest Crkve*. KS, Zagreb 1972. Sv. I., str. 457—460.

[^] MARIO SCADUTO, »Gli studi nella Compagnia. Origine e sviluppo* u Više autora, *Le Costituzioni della Compagnia di Gesù. Commentario in otto conferenze*. GIS, Roma 1974., str. 53—76.

2. Da bismo mogli ocijeniti Crkvu s obzirom na njezino posjedovanje zemaljskih dobara u pojedinim povijesnim epohama, moramo ne prestano držati pred očima da Crkva, poput svoga utemeljitelja Isusa Krista, teži za siromaštvom. To je nauka Drugog vatikanskog koncila (LG 8, 3–4). Za biskupe je ideal živjeti običnim životom kojim žive njihovi vjernici, što se tiče stanovanja, hrane, prijevoznih sredstava i svega što je s tim u vezi. Ne bi trebalo da posjeduju ni nepokretna ni pokretna dobra na vlastitom imenu. Ni njihove ustanove, kurije, školske zgrade, bolnice itd. ne bi smjele biti bez pečata jednostavnosti i skromnosti. Provoditi život bogataša, ovozemnih uživalaca, i od darova, poklona, beneficija trošiti na sebe i na svoje potrebe više no što je potrebno za održavanje na razini svojih vjernika — to se ne može smjestiti u evanđeoske okvire, to se protivi pojmu Crkve, to nije duh Isusa Krista. Nađe li se takvo što — a u srednjem vijeku ima toga, da ne kažemo da je to srednjovjekovni stil života nekih osoba u duhovnoj službi — tada to treba pokuditi i osuditi. Ali što se time može dokazati? Da Crkvu i vjeru treba odbaciti? Da je vjera zato tu da živi »na grbači« naroda? Da biskupi podržavaju vjeru zato da bi mogli »nositi odjeću od finih tkanina, prstenje i nakit od zlata i jesti jela s miridijama« u vrijeme kada rob i kolon osim svojeg znoja i svojih žuljeva jedva što drugo poznaju? Doista su takvi, koji su to radili, postupali neevanđeoski, ali time nisu pokazali da je duhovna služba, *svetinja* stavljena u njihove ruke. Instrument eksploatacije." Ista ta služba povjerena drugima bila je drugo. U rukama Karla Boromejskog bila je izvorom blagoslova. Da bi to bila i u rukama svih crkvenih službenika. Crkva se neprestano obnavljala, o čemu svjedoči i klinijevski reformni pokret u srednjem vijeku. Da su vjera i Crkva sredstva za eksploataciju, obnovom Crkve dobili bismo praksu eksploatiranja, tj. eksploatiranje u obnovljenom, pooštrenijem obliku. Međutim, zbivalo se posve obrnuto. Obnova je postizala šire i dublje otvaranje službenika za potrebe naroda, izvlačila srca službenika iz pseudokršćanstva i spremala ih za život za druge.

3. Ima jedna distinkcija u vezi s biskupima i svećenicima, na koju se u našem društvu vrlo mnogo pazi. Kad su s Biskupske konferencije

* U 16. stoljeću u Narboni nadbiskup se nije pojavio kroz 57 godina. U Toulousi je bio samo osam dana. Biskup de Salnt-Papoula je u Rimu, biskup de Lavaura u Parizu, biskup Montanbaua na dvoru. Biskupijom u Rieuxu deset godina upravlja jedan ekonom. Vidi *Histoire économique et sociale de la France*, dirigé par F. BRANDEL et E. LABROUSSE, Tome 1/2, Pariz 1977., str. 695. — Za život u srednjem vijeku vidi j. HUIZINGA, *Jesen srednjeg vijeka*, MH, Zagreb 1964.

" F. BRANDEL et E. LABROUSSE, *nav. dj.* Crkveno imanje u Francuskoj u 16. stoljeću sastoji se od 90.400 hektara, što nije ni jedan posto od ukupnog nacionalnog zemljišta, koje doseže i do dvanaestak milijuna hektara.

" Isto, str. 149.: »Usprkos živim legendama, malo se novca vraćalo od velikih biskupija, kaptola, kanonika, opatija na selo. Crkva nije plaćala ni školu ni bolnicu.« To je istina u službenom smislu, ali ne u karitativnom smislu. Biskupije, kaptoli, kanonici bili su u mnogim akcijama prvi dobrotvori i skrbnici socijalnih ustanova.

biskupi Jugoslavije uputili mjerodavnima u Beograd svoj glas protiv legaliziranja abortusa, novine su nas izvijestile da taj glas ne može doći u obzir, jer su ga biskupi uputili predstavnicima državne vlasti kao biskupi a ne kao građani ove zemlje. Bez obzira na to je li taj odgovor za biskupe zadovoljavajući, jer biskupi kao biskupi imaju dužnost braniti svoje vjernike od zakona za koje su uvjereni da nisu u skladu s njihovom savješću i od te ih dužnosti ne može osloboditi nikakva rastava države od Crkve, sama distinkcija je ispravna. Biskupi i svećenici jesu doduše klerici, ali su i građani svoje zemlje. Kao takvi, mogu obavljati i svjetovne poslove. Kada to stvarno i čine, čine kao laici, a ne kao klerici. Kad se klerici nađu u poslovima svjetovne naravi, funkcioniraju kao laici jednakopravno s ostalim građanima. Iako ta distinkcija nije umjetna — ona naime dolazi do punog izražaja kada klerik obavlja svjetovno zanimanje — ipak za nas danas postaje dosta neuvjerljiva kada svećenik obavlja zvanje i funkcije političara. Političar mnogo djeluje svojom osobom, svojim autoritetom, svojom pozadinom, u ime onih koji za njim stoje. Budući da je klerik kao klerik autoritet u Božjem narodu i budući da iza njega kao klerika stoje vjernici, teško je razabrati koliko klerik u svom političkom djelovanju nastupa kao laik, a koliko stvarno, iako ne formalno, kao klerik u ime onih među kojima je autoritet i učitelj. No, usprkos toj poteškoći, spomenutu distinkciju treba čvrsto držati na pameti. Crkvi se ne mogu pripisati djela njezinih klerika koji su se u povijesti javljali na političkoj sceni pa ni onda kad je to bila normalna pojava, kao što je slučaj sa srednjovjekovnim klericima feudalcima koji su bili politički akteri skupa s ostalim svjetovnim gospodarima.

U svakom slučaju raspadom jednog takvog društvenog sistema, u kojem crkveni dostojanstvenici igraju političke uloge, ne raspada se Crkva, ne gubi tlo pod nogama klerik kao nosilac duhovne službe, nego klerik koji se kao laički predstavnik bio upustio u svjetovna zanimanja. Raspadanje takvog sistema za Crkvu znači oslobađanje od odgovornosti koja njoj nije vlastita, a još manje koja bi ulazila u njezinu definiciju. Povjesničar koji bi crkvu radi njezinih klerika koji su preuzimali i svjetovne službe htio definirati kao političku instituciju, definirao bi luk umjesto mesa. I povjesničar koji zna samo za laičko djelovanje crkvenih ljudi, uopće ne piše povijest crkvenog djelovanja, jer hijerarhija Crkve nije avangarda društvenih procesa. Ona je nešto bitno drugo.

Je li Crkva usporavala napredak znanosti?

Prema autorima, crkve i samostani, koji su u srednjem vijeku bili središta prosvjetnog rada, usporavali su napredak znanosti.

1. Pod dojmom današnjeg brzog napretka znanosti svi bismo mi željeli da je i u prošlosti taj napredak bio tako brz. Uvijek nas nanovo grabe usporedbe o brzini razvoja znanosti nekoć i danas i ispunjavaju nekom žalošću. Zašto se znanost nije prije brže razvijala? — pitamo se.

Da se prije brže razvijala, gdje bismo danas bili! Možda pet, šest stoljeća naprijed. A to nam godi. Godi nam gledati sebe kako živimo životom kojim će u budućnosti živjeti oni koji iza nas dolaze, kojima pomalo zavidimo na većem standardu, na većoj prosvijećenosti itd. I ako je to našim autorima razlog da »plaču« što je u srednjem vijeku znanost sporo napredovala, ne može im se mnogo zamjeriti. No, ovdje se ne pita za naše želje nego za povijesnu objektivnost, pa se pitamo: Da li se znanost u srednjem vijeku doista sporo razvijala?

Da odgovorimo na to pitanje, moramo najprije istaknuti ono što u srednjem vijeku piše G. Kurth: »Srednji vijek, usprkos svom imenu, nije srednja dob. On je naš moderni svijet u svojoj mladosti. Srednji vijek ne započinje padom stare civilizacije nego rađanjem modernog svijeta.«^{^^} Prisustvujemo, dakle, rađanju i rastu novoga svijeta. Subjekt rasta jesu barbarski narodi u doslovnom smislu, bez ikakve uljudbe i prosvjete. Ti barbari započinju svoju civilizaciju i kulturu. Započeli su 481. godine Klodvigovim krštenjem, a završili su 1517. godine približavanjem Lutherovih teza na vrata katedrale u Wiirtenbergu, kad je, kažu, započeo novi svijet.

S latinskom kulturom i znanošću, u kojoj je bio prisutan Pitagora, Euklid, Platon, Aristotel, Demosten itd., susreli su se ti barbari oko 800. godine na dvoru Karla Velikoga i počeli se u njih uklapati. Od 481. (propasti Zapadnog rimskog carstva) do 800. godine prošlo je 300 godina. Tri stoljeća bilo im je potrebno da se dignu na razinu razumijevanja visoke klasične filozofije i znanosti. A koliko je barbarima Grcima trebalo da stignu vlastitim naporima do tih vrhunaca, da sami stvore svoju kulturu iako ne bez povezanosti s Malom Azijom i starim Egiptom? Ako uzmemo da su Grci kao barbari naselili Grčku sredinom drugog tisućljeća (oko 1500. god.) prije Krista, a Euklid živi u 3. stoljeću, Demosten, Platon, Aristotel u 4. stoljeću, tada je Grcima trebalo do života u Euklidovu sistemu oko 1200 godina, a do života u Platonovu i Aristotelovu samo jedno stoljeće manje. Razlika je, dakako, dići se od barbarstva do razine duhovnog susreta s vrhuncima jedne kulture i stvaranja te kulture. Ali je i razlika između 1200 godina i 300 godina. Od 800. godine pak, kad su se mladi barbarski narodi susreli s grčko-rimskom kulturom i znanošću počevši ih kultivirati, do 1517. godine prošlo je 700 godina. Kroz tih 700 godina oni žive u Euklidovu sistemu, u filozofiji Platona i Aristotela koje su razvili do vrhunca. A koliko su živjeli Grci i Rimljani u tom matematičkom i tim filozofskim sistemima. Ako uzmemo da je Pitagora živio u 5. stoljeću prije Krista, Euklid u trećem, Platon i Aristotel u četvrtom stoljeću prije Krista, a da je rimski svijet sišao s pozornice 481. godine poslije Krista živeći još i tada u tim sistemima, tada je taj njihov znanstveni monolitno nepromijenjeni život trajao bar 800 godina, a sigurno bi trajao i dulje u iščekivanju svoga Galileja. Dakle, i ovdje je

" G. KURTH, »Moyen age« u *Dap*, III., 942 — 947.

tempo razvoja u srednjem vijeku bio brži nego u prethodnim sličnim povijesnim situacijama u kojima nije bilo Crkve koja bi usporavala znanstveni razvoj. Eto tako se stvar čini kad se gleda odostraga, iz povijesnih horizonata, a ne odsprijeda, iz naših današnjih dana i ritma napretka u njima.

2. Kaže se da su kultura i prosvjeta u srednjem vijeku ovisile o Crkvi. To je istina. Ipak odredimo bolje one koji su se u srednjem vijeku bavili znanošću. To su u prvom redu centri za visoku izobrazbu, univerze u Bologni, Parizu itd. U usporedbi s antikom svijetom to je novost. U antici pojedini učitelji imaju svoje škole. U srednjem vijeku organizira se ekipa učitelja te tako nastaje univerza. Bit će joj možda korijenje u samostanskim školama. Što znači element ekipe za znanost, danas možemo dobro odvagnuti. Još uvijek i mi živimo u istim okvirima prosvjete. Moderna sveučilišta niknula su iz srednjovjekovne organizacije znanstvenog rada.^ Koliko je to značilo ubrzavanje napretka znanosti u odnosu prema antikom načinu, ne treba ni govoriti. Zašto ipak nije išlo brže? A je li u povijesnom procesu moglo uopće ići brže? Ako je ipak tu netko kriv, tada su krivi oni koji su se bavili naukama, profesori i magistri sveučilišta. Međutim, ne bi bilo lojalno na kolege iz prošlosti bacati sjenu i optuživati ih za nemar u službi, pogotovo kad se nisu ni ženili da bi se mogli sasma posvetiti nauci. Slučaj Abelarda i Heloise bio je zbog toga tako tragičan. Da Albert Veliki danas živi, bi li mu se našao među znanstvenicima ravan širinom zanimanja, upornošću eksperimentiranja, snagom sistematiziranja? Crkva je, doduše, bdjela nad naukom, osuđivala nauke za koje je mislila da se ne slažu s objavljenim datostima, ali ta kontrola nije bila takva da se nije mogao učiniti naučni obrat. Albert Veliki i Toma Akvinski napravili su uza sve osude pravu revoluciju u filozofiji i teologiji prijelazom s augustinizma na aristotelizam. Uz komentatore bilo je i kritičara Euklidova sistema. Zašto nisu uspjeli? Kažu da ih je nadvladala evidencija Euklidovih aksioma, kao što će se kasnije Newtonov sistem svojom jasnoćom nametnuti vjekovima. Tempo razvitka znanosti nije ovisan samo o vanjskim uvjetima. Više ovisi o onim nutarnjim: o snagama duha istraživača, o metodama rada, o više ili manje sretno formuliranim rezultatima rada itd.

3. No, uzmimo da je Crkva stvarno, promišljeno usporavala znanost da lakše zadrži svoj utjecaj na društvo i olakša upravljanje svojim feudalnim posjedima. Naši su autori spremni iz toga povući zaključak da takva »rabota« spada na bit Crkve, da se pri tome pokazuje tko je i što je ona: ustanova koja se boji znanosti da ne bude raskrinkana, organizacija koja se temelji na praznovjerju, neznanstveni sistem vjervanja. A imaju li pravo na takav zaključak, koji u knjizi doduše nigdje izričito ne formuliraju, ali ga sugeriraju? Kad bi taj zaključak bio is-

pravan, znanstvenici bi bili pravi raskrinkavali vjere. Stoga bi oni prvi od nje odstupali budući da znanost ne bi mogli složiti s vjerom. Uzmimo da se vjera ne daje složiti sa znanošću, kako u tom slučaju protumačiti poziv vjernicima da sudjeluju na unapređenju našega društva, koje se temelji i razvija na znanstvenim temeljima i koje se samo sa znanošću, sve dubljom i kompleksnijom, može dalje razvijati? Što tu vjernici, koji su Crkva, zainteresirani za usporavanje znanosti, mogu pridonijeti? Kako u tom slučaju protumačiti da su se sami svećenici i redovnici bavili i bave se znanostima, kao napr. Ruđer Bošković ili don Frane Bulić, da je jedan biskup osnovao naše hrvatsko sveučilište? Sva ta pitanja ostaju neriješena kao i činjenica da znanstvenici dobro slažu vjeru sa znanošću.

Posjedujemo katalog učenjaka i njihove vjere iz prošlog, devetnaes- tog stoljeća. Pa što nam govori? U *matematici* u tom su stoljeću na čelu bili Karl-Fridrich Gauss (1777. – 1855.), Augustin-Louis Cauchy (1789. – 1857.) i Jules-Henri Poincaré (1854. – 1912.). To su tri giganta. Vjerojatno je jedini Poincaré bio agnostik, tj. čovjek koji doduše vjeruje u Boga, ali misli da se Božja egzistencija ne može dokazati. U *astronomiji* su blistava dva imena: Pierre-Simon de Laplace (1749. – 1827.) i Urban Le Verrier (1811. – 1877.). Le Verrier je bio velik kršćanin, a Laplace je umro kao kršćanin, usprkos priči o odbijanju svećenika. U *fizici* su dva čovjeka početkom prošlog stoljeća učinila golem posao: Jean-Baptiste-Joseph Fourier (1769. – 1830.) i Victor Regnault (1810. – 1878.). Obojica su bili uvjereni vjernici. James Watt, izumitelj parnih strojeva također. U *nauci o svjetlosti* mnogo se u prošlom stoljeću pripisuje Thomasu Youngu (1773. – 1829.), Josephu Fraunhoferu (1787. – 1826.), Leonu Foucaultu (1819. – 1868.), Armandu Fizeau (1819. – 1896.), a nada sve Jean-Augustinu Fresnelu (1788. – 1827.). Fresnel je pravi utemeljitelj moderne optike. Svi, osobito Fresnel, bili su gorljivi katolici. Foucault je za života bio doduše indiferentist, ali se u posljednjoj bolesti skrušio.

Unauci o elektricitetu, koja je djelo 19. stoljeća, ističu se četiri čovjeka: Alessandro Volta (1745. – 1827.), Hans-Christian Oersted (1777. – 1851.), André-Marie Ampère (1775. – 1836.) i Michel Faraday (1791. – 1867.). Najveći je bio Ampère, »Newton elektriciteta«, »najveći znanstveni genij stoljeća«, »čudesan mozak našega vremena«, »jedan od najdubljih mislilaca svoga stoljeća«, kako su ga zvali. Morao je izboriti svoju vjeru. Kad se u njoj osjetio sigurnim, pjevao je o njoj, propovijedao je, živio je, a umro je kao svetac. Volta je bio katolik bez sumnja u vjeri, a Oersted i Faraday pobožni protestanti. U *atomske teoriji* prvo mjesto zauzimaju John Dalton (1766. – 1844.), Joseph-Louis Gay-Lussac (1778. – 1850.), Amadeo di Quaregna di Avogadro (1776. – 1856.), već spomenuti Ampère, pa Jean-Jacob Berzélius (1779. – 1848.) i još njih dvadesetak. Samo za petoricu od njih ne znamo kakvo je bilo njihovo vjersko uvjerenje. Svi su ostali vjerovali, a neki bili revni vjernici.

U *kemiji*, mladoj znanosti, utemeljitelji su: Henri Sainte-Claire Deville (1827. – 1907.) i Josiah Willard Gibbs (1839. – 1903.), znanstveni

genij, najveći učenjak kojeg je Amerika dotad imala. Devilie i Gibbs bili su katolici. Berthelot je bio borbeni antiklerikalac, jedan od lefova scientizma. Tako se o njemu pisalo, ali je jedan čitalac dostavio spisatelju odlomak iz Berthelotove korespondencije s Renanom. Prema njemu, Berthelot bi vjerovao u vrhovnu stvarnost u kojoj je ostavaren ideal lijepog, istinitog i dobrog.

U *mineralogiji* prednjači Abraham-Gottlob Werner (1750.—1817.), Johannes-Nepomuk von Fuchs (1774.—1856.), obojica gorljivi kršćani. Osnivači *kristalografije* u 19. stoljeću jesu svećenik René Just-Haüy (1743.—1822.), August Bravais (1811.—1863.) i François-Ernest Mallard (1833.—1894.), sva trojica vjernici. Od 29 začetnika *paleontologije*. Jedan Je bio agnostik. Jedan ateist, dvadeset i tri vjernika, a osjećaji Jednoga nisu poznati. U *zoologiji* su poznati Lamarck, Geoffroy Saint-Hilaire, Cuvier, Owen, Humboldt, Agassiz, svi vjernici. U *anatomiji* njezin stvaralac i najbolji anatomist od svih Marie-François-Xavier Bichat (1771.—1802.) bio Je vjernik. Isto tako Theodor Schwann (1810.—1882.), stvaralac histologije kao i Karl-Ernst von Baer (1792.—1876.), stvaralac moderne embriologije.^

Znati sve to, a tvrditi da Je Crkvi u interesu da usporava razvitak znanosti, doista Je neobično. Ne raspolažemo doduše gotovim statistikama o vjernicima znanstvenicima u našem stoljeću da bismo pokazali kako vjera i znanost Još i danas idu skupa. Ali to nije ni potrebno. Autor statistike za 19. stoljeće piše tu statistiku 1922. kao prilog katoličkoj apologetskoj enciklopediji. U uvodu toga priloga napisao Je: »Znanost Je protiv vjere — taj Je prigovor bio u modi kroz pola Stoljeća. Danas Je toliko izišao iz mode da direktor Apologetskog rječnika misli da Je nepotrebno iznijeti razvijene dokaze protiv njega. Misli da Je dovoljno da pred čitatelje iznesem samo sažetak dvaju volumena koja sam o tome napisao.**« Kad se, dakle, kaže da Crkva usporava znanost, da Je vjera protiv znanosti, zapravo se ekshumira pokopani prigovor. Ali koga Je mrtvi vojnik sposoban braniti? Bar nakon Koncila, koji Je proklamirao autonomiju znanosti od vjere u Konstituciji GS, snimljenu vrpcom o usporavanju znanosti od Crkve kao njezine trajne funkcije trebalo bi povući iz prodaje.

Zaključak

U našem odgovoru na prikaz školskih autora o srednjem vijeku nismo se osvrtni na sve pojedinosti kojima su ti autori potkrijepili svoju latentnu tezu o Crkvi u srednjem vijeku kao o izrabljivaču masa i kočnici istinskog znanstvenog napretka. Pokušali smo samo upozoriti na njihovu isključivost marksističkog izlaganja povijesti, na sudjelovanje Crkve u feudalnom sistemu kao o uvjetovanosti vremena, a ne kao o bit-

" Isto, 1242.

" Isto, 1241.

nosti Crkve, te konačno na nadidečnost krlatice o neslaganju vjere i znanosti.

Teme o Giordanu Bruni, Galileju i križarskim ratovima zaslužuju posebnu obradu.

Antagonizam klasa ne stvara razdioba ljudi prema poslovima koji treba da se obave unutar društva nego čovjekove strasti, zvao se taj čovjek laik ili klerik. Crkva nije produkt klasnih strasti nego pomoć za stišavanje tih strasti unutar nje i unutar svijeta. Njezina je uloga oslobađanje čovjeka po čovjeku, oslobađanje od njega samoga i po njemu oslobađanje drugih ljudi. Ako Crkva, ili dijelom, kao hijerarhija, ili u cjelini, kao Božji narod, ne uspije sebe osloboditi, dakako da onda druge urobljuje, što biva redovito preko socijalnih ustanova u kojima živi. Budući da je Crkva ne samo narod svetaca nego i grešnika, nikada, na žalost, u njoj neće nestati primjera urobljavanja. Stoga nismo protiv iznošenja povijesnih slabih strana Crkve, nego smo protiv teze koja se iz njih izvodi i protiv intencije zbog koje se one iznose.

VÖLKER IN RAUM UND ZEIT DES MITTELALTERS

Zusammenfassung

In unserer Antwort auf die Darstellung des Mittelalters in den Schullbüchern (Autoren: Ivan Makek, Blagota Draskovic und Olga Salzer) konnten wir nicht auf alle Einzelheiten eingehen, wo die Autoren ihre latente These von der Kirche im Mittelalter als dem Ausbeuter der Massen und Bremser jedes wahrhaftigen wissenschaftlichen Fortschritts zu begründen suchten. Es wurde ein Versuch unternommen, auf ihre Ausschließlichkeit der marxistischen Geschichtsdarstellung, auf die Teilnahme der Kirche am feudalen System als eine Zeitbedingtheit und nicht ihre Wesensstruktur und schießlich auf die Überwindung des Schlagwortes vom Widerspruch zwischen Glaube und Wissenschaft hinzuweisen.

Die Themen von Giordano Bruno, Galilei und Kreuzzügen verdienen besonders behandelt zu werden.

Der Klassenantagonismus wird nicht durch die Teilung der Menschen nach ihrer in der Gesellschaft zu verrichtenden Arbeit geschaffen, sondern durch die Leidenschaft des Menschen, ganz gleich ob er dem Laienn- oder Klerikerstand angehört. Die Kirche ist kein Produkt der Klassenleidenschaften sondern eher eine Hilfe zur Beruhigung solcher Leidenschaften Innerhalb ihrer selbst und in der Welt. Ihre Rolle besteht in der Befreiung des Menschen durch den Menschen. Sie befreit den Menschen von ihm selbst und durch ihn von anderen Menschen. Wenn es der Kirche nicht gelingt, sich selbst als Hierarchie und als Gottesvolk zu befreien, wird sie allerdings andere unterjochen vor allem durch soziale Institutionen, in denen sie lebt. Da die Kirche nicht nur ein Volk der Heiligen sondern auch der Sünder ist, wird es in ihr leider immer Beispiele von Ausbeutung geben. Daher sind wir nicht gegen Darstellungen der dunklen Seiten in der Geschichte der Kirche, wohl aber gegen die Thesen, die daraus gezogen werden, und gegen die Intentionen, mit denen das gemacht wird.